

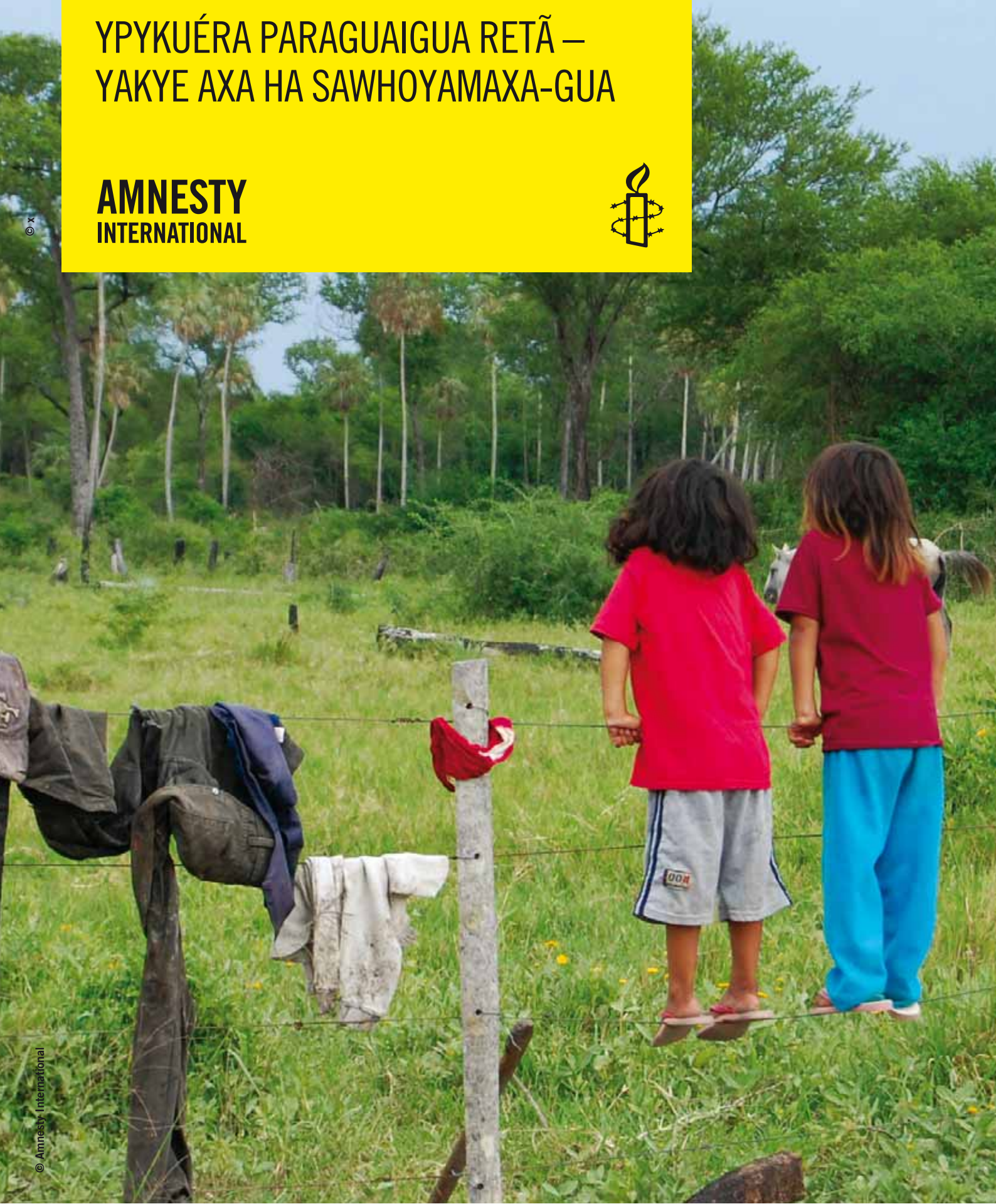
‘OREMBA’ÉVANTE ROJERURE’

YPYKUÉRA PARAGUAIGUA RETÃ –
YAKYE AXA HA SAWHOYAMAXA-GUA

AMNESTY
INTERNATIONAL

© X

YPYKUÉRA PARAGUAIGUA RETĀ

Ypykuéra Paraguai retā ningo ymaite guive oiko ñemboyke ha jejopy vaípe. Comisión de Verdad y Justicia, ohapykuere rekava'ekue opaichagua mba'e vai ojejavóva general Stroessner dictadura aja (1954–1989) ha democracia rapére ojeipykúí rire, omoĩ kuatiáre hetaiterei derécho humano rehe ñepyrũ; umíva apytépe ojejuhu jejuka léi kupépe, tembiaguái reko, mbarete jeporu sexo-rã ha mitãkuimba'e ha mitãkuña ñevende hamba'e. Avei oipysu opavave resa renondépe mba'éichapa oñemboykévo ypykuéra derécho avei ojepe'a chuguikuéra derécho ijyvyvo ha oikóvo ha'ekuéra oikoseháicha.

'VAKAKUÉRA NINGO OIKO PORĀVE YPYKUÉRAGUI; HA'EKUÉRA OÑEPOHĀNO PORĀVE KO'Ā TAPICHÁGUI.'

Jorge Lara Castro, viceministro de Relaciones Exteriores, jasyapakõi 2008-pe

Pe Comisión oġuahẽ peteĩ ñe'ẽme, jepémo ohasáma 20 ary opa hague dictadura, ojeviola gueteriha ypykuéra derécho yvypóra háicha, "meme ombyai hekokuéra, ikerayvoty, iñarandukuaa, mba'éichapa ha'ekuéra ohecha ko arapy ha avei ijyvykuéra". Ko'ã mba'e vai rãimbore, Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo oheróva "ñemboyke are guarémava" ojeypso ñande resa renondépe: mboriahu apĩ, jelee ha jehaikuaa'y tuichaitereiveha ypykuéra apytépe ambue paraguájo kuimba'e ha kuñáva apytepeguágui.

Oiko háicha avei ambue henda rupi, derécho orekóvo ijyvy tee tuichaiterei mba'e ypykuéra Paraguai retāme. Péva ningo hekosānguéra, hese ojeko hekokuéra, hekove ha avei tembí'u jehupyty. Número oúva Estado-gui he'i oíha Paraguái 108.600 ypykuéra rupi – péva 1,7 por ciento tavaygua'aty apytépe – jepémo ikatuete hetaitereive hína hikuái. Paraguái Léi Guasu omoañete derécho ypykuéra retā orekóvo yvy ha'ekuéra oikopahápe oñondive, ha ojopy Estado-pe ome'ẽvo chupekuéra pe yvy ohepyne'ẽ'yme hikuái. Tetãgui oka gotyo katu

oje'ekuaa Paraguái omonẽ hague Declaración de la ONU Derechos de los Pueblos Indígenas rehegua; katu, jepémo upéicha, ypykuera rehegua censo ojejavova'ekue 2002-me ojuhu 45% ypykuéra ndorekoiha ijyvy tee kuatia ári.

Coordinadora por la Autodeterminación de los Pueblos Indígenas (CAPI) he'i derechokuéra oñemoañeteva Léi Guasúpe ndoguataiha mbohapy mba'e rupi: Estado imbegueteireire omboguatávo ypykuéra rembijerure yvy rehegua, oje'ere ndaiporihá viru ojejogua haġua umi yvy ha mba'e vai ikatu'y tamava ojevy oikóva ypykuéra oñemosẽmbávo ijyvy teekuérágui.

Yakye Axa ha Sawhoyamaxa ningo enxet retãygua. Hetaiterei arýma oiko hague hikuái oga'imimíme ruta hũ ombojoajúva Pozo Colorado ha Concepción ykére ijyvykuéra tee opytapáre yvyguasú jára pópe. Ojepe'apa rupi chuguikuéra ijyvy ymaite guive imba'ekuéra teéva, ypykuéra Yakye Axa ha Sawhoyamaxa ndaikatúí omboguatave hekokuéra yma, – mymbajuka, pirajekutu ha eíra ñembyaty – upéichante avei heko ha ijeroviapykuéra. Ndaipóri rupi mba'apo chupekuéra ġuarã upe hekohápe ko'ã tapicha mbeguekatúpe ojekopa Estado ha aty privado oipytyvõva chupekuéra rehe.

Yakye Axa ha Sawhoyamaxa komunida peteĩteĩ ojerure ijyvykuerarã ha'ekuéra oipotáva, péva peteĩ pehẽnguemíntema yvy imba'ekuerakue ymaite guivéma. Katu ko'ãġa, 10 ary rire ha hetaitereiveha'ã rei rire hikuái jahechápa ndohupity jeýri ijyvy teekuéra, oñemoĩ peteĩ ñe'ẽme orahávo ikasokuéra Comisión Interamericana de Derechos Humanos ha upe rire Corte Interamericana de Derechos Humanos renondépe, upevarã oipytyvõ chupekuéra ONG Tierraviva ha CEJIL.

2005 ha 2006-me, mokõi sentencia oúva Corte Interamericana-gui oġuahẽ peteĩ ñe'ẽme he'ívo ojeviola hague komunida

© Tierraviva

Yvate: Yakye Axa ha Sawhoyamaxa ñemongu'e ojerurévo oñembojevy haġua chupekuéra ijyvy tee.
Hova: Mitã Yakye Axa oma'ẽ yvy ymaite guive oiporúva hikuái. Peteĩ alambrado ha tekojoja'y pukuete ojoko chupekuéra oik'e'y haġua.

Yakye Axa ha Sawhoyamaxa derecho orekóva ypykue oñemo'ãvo chupekuéra léi rupi, ha upéichante avei derécho ijyvy ha oikovévo. Derecho internacional ohechakuaa iñañeteha jerure ojavóva ypykuéra ijyvykuéra tee oñembojevy haġua chupekuéra. Katu Paraguái mburuvichakuéra ndojapóire he'i ha omandáva pe Corte, opa mba'e he'íva pe sentencia mba'evetépe nunga noipytyvõí Yakye Axa ha Sawhoyamaxa komunidayguakuérápe.

**'ORE NINGO NDOROIPOTÁI
 IJYVYKUÉRA, OREMBA'ÉNTE
 ROJERURE.'**

Venancio Flores, Yakyé Axa,
 jasybateĩ 2008-pe

© Daniel Piris

*"Ko ára guive ko'ã yvy ndaha'emo'ái
 sagrado añõnte chupekuéra guarã,
 avei léi hesekueragua ojeporúta ojeporu
 haġuáicha [...]. Ni peteĩ ava ipire
 morotĩva onegosíava ijyvykuérare,
 oapo'ĩ ha omyangekóiva chupekuéra
 ndopytamo'ái ojekastiga'ỹme
 opa árate."*

Fernando Lugo, ñe'esyry ojupíramo guare tendotárõ,
 15 jasypoapy 2008-pe

Jasypoapy 2008-pe, avarekue Fernando Lugo ojupi
 tetã rendotáramo ha omondohó péicha 61 ary
 omanda hague peteĩ partido añõnte Paraguáipe.
 Oñekuave'ẽ aja mburuvicharã ome'ẽva'ekue
 iñe'ẽ omoambuetaha tuichaháicha ko tetã
 jeguata, oheja'ỹme tesaráipe reforma agraria.

**'PARAGUÁI ESTADO-PE TEKOTEVĚ
 OÑEÑANDUVE YPYKUÉRA JEHASA'ASY,
 UPÉICHANTE AVEI UPÉPE
 NDOJEKUAÁI Ñ TAPICHA RETĀNGUÉRA
 DERÉCHO [...]. OJEHECHA AMBUE
 HA OJEHECHAVAIETEREI DERÉCHO
 PROPIEDAD PRIVADA REHEGUA.
 PE YVY JEJOGUA AÑÕNTE NINGO
 NOME'ÉI AVAVÉPE DERÉCHO
 OÑEMOMBA'ÉVO YVÝRE, KO'ÁVAPE
 OIKORAMOHÍNA ÑANDE YPYKUÉRA.'**

Pa'ĩ Bartolomeu Meliá, jasypakõi 2008-pe

*"Pe komunida ndorekói rupi ijyvy, ha ha'ekuéra
 rasántema oiko'ĩgui ha ndaikatũire oiko hikuái
 heko ymáme, Estado pya'etemi ome'ẽva'erã
 chupekuéra ára ha ára y potĩ ha hesãiva,
 [...], pohãnhára opa árate ha upéicha avei
 pohã oikotevẽva [...], temb'i'u oikotevẽháicha,
 hetaichagua ha iporãmiva ikatu haġuáicha
 komunidadguakuéra oreko oikotevẽva oiko
 haġua yvypóra hàicha; [...] upéichante avei
 letrina térã ambueve tembiporu oiko haġuáicha
 hikuái tesãime [...] ha [...] kuaña'ẽ ñe'ekõime
 temimbo'ekuéra oñemoarandu haġua hekópe."*

Corte Interamericana de Derechos Humanos
 omandáva, Yakyé Axa v Paraguái, 17 jasypotetĩ 2005-pe

Yakyé Axa ha Sawhoyamaxa
 komunidadguakuéra, oikeségui ijyvy
 teekuérape ojoaju ojopývo gobierno-pe

ha jasybateĩ 2008-pe ojerure Amnistía
 Internacional pytyvõ omombarete haġua
 ñemongu'e oguerúva ijyvype oike jey haġua
 hikuái. Heta ñemongeta guasu ojeapova'ekue,
 oĩ haguépe pytyvõhára ONG Tierraviva-gua,
 ypykuéra pe komunidadgua omombe'u
 hekoasa, ijepy'apy ha omohenda porã hikuái
 mba'éichapa oku'éta ohupytyvo ohekáva.
 Marandu oúva ko'a guive oñemopyenda
 umi ñemongetápe.

© Amnistía Internacional

YAKYE AXA

Ypykuéra Yakye Axa komunida (Isla de Palmas) ningo lengua del sur térã enxet-gua. Amo 90 ogapy rupi ojapo 10 ary rasa pukúma oiko hague ruta hũ ombojoajúva Pozo Colorado ha Concepción ári. Hogakuéra – ikatúramo ñahenói óga – oĩ peteĩ vvy pehẽngue puku rekorei opytáva pe ruta hũ ha alambrada pa'ũme, pe alambrada omboty vvy komunida mba'ekue ha oiko hague. Umi tapicha heta árama oiko tembiguáiramo vvy ahénope ymaite imba'ekuerakuépe.

1993-pe, ypykuéra Yakye Axa oñepyrũ oñemongu'e ha omboguata kuatia ojerurévo ijyvykuéra tee. Upe guive ojejuhu 15.963 hectárea vvy ha'ekuéra ojeruréva,

antropólogo, komunida Yakye Axa arandu ha Instituto Paraguayo del Indígena (INDI) pytyvõme.

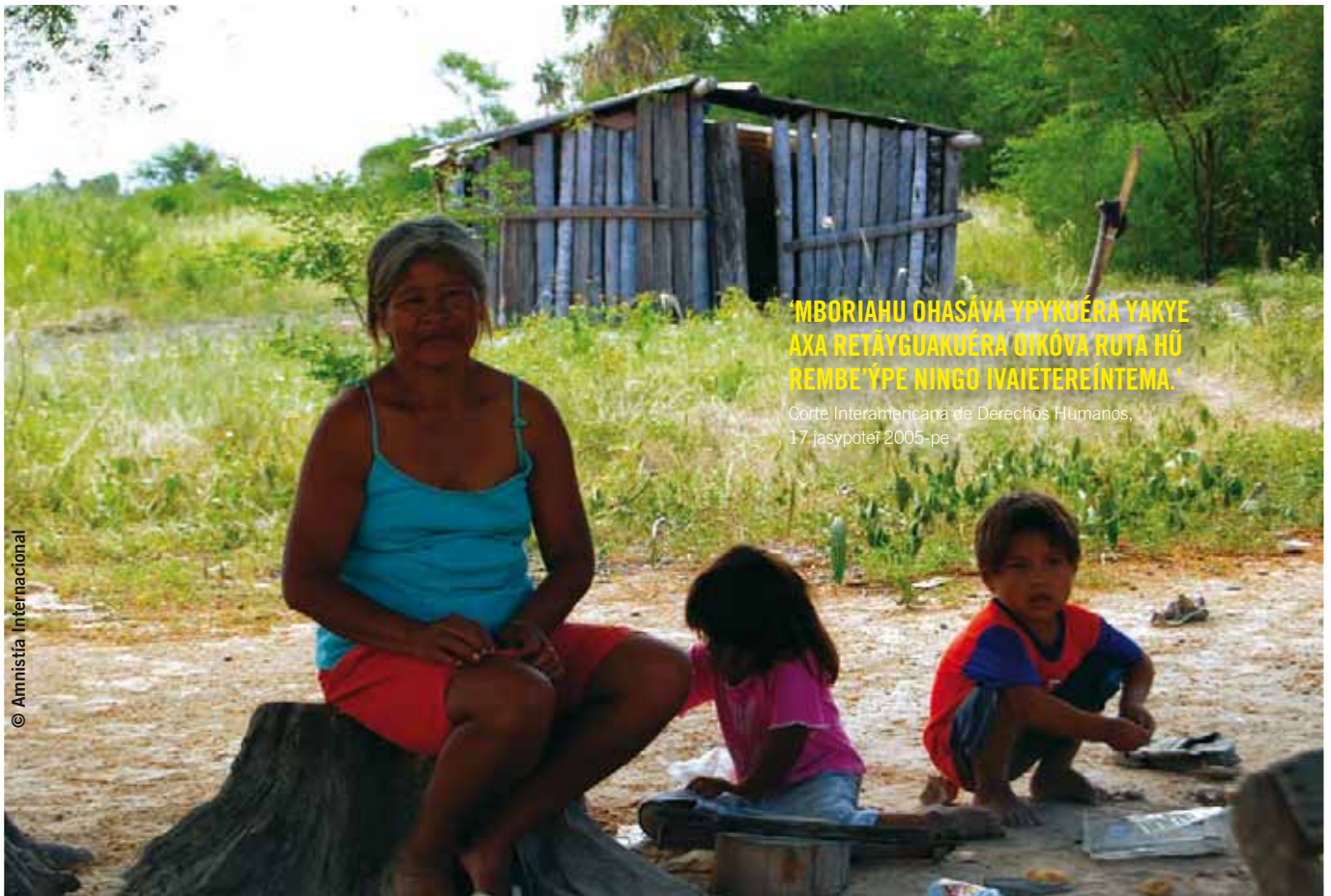
1996-me, ypykuéra Yakye Axa oñeha'ã oike jey hağua vvy ymaite guive imba'ekuéravape, oha'arõ ajahína mburuvichakuéra ombohováí jerure ojapova'ekue hikuái. Katu ndojehejáí chupekuéra oike upe yvẽpe. Oiko asyeteri hikuái pe ruta hũ ombojoajúva Pozo Colorado ha Concepción ári; sa'i oreko hikuái y potĩ omboy'uva'erã ha tembi'u, pohã umíva katu ndohupytyí mba'everã. Ramo ramo rupinte poapy tapicha ikatúva kuri oñepohãno ha okuera omano ndohupytyĩre ñeñangareko.

Balbina Torales omombe'u mba'éichapa hasy yma hyguasuetépe. Upérõ ha'e oho tasyópe ojehechaukávo imemby mboyye, katu

'NDAIPORIVÉIMA KURI TIEMPO OÑEHENÓIVO AMBULANCIA HA NDOROREKÓI MBA'ÉICHAPA ROGUERAHÁTA CHUPE, MICRO-KUÉRA NDOHUPISÉI HASÝVA.'

Inocencia Gómez, promotora de salud pe komunidaygua, oñe'ëvo Dominga Fernández-re, peteĩ kuñarai orekova'ekue 42 ary ha 10 mitã ha omanova'ekue imembykuévo huguypágui; imemby omano peteĩ ary upe ríre, hye ríre po jasy pukukue.

upéi ndorekovéima viru oho jey hağua oheka resultado tavusúpe. Iñirĩnguéra, ijapytepekuéra promotora de salud, oho hendápe ohechávo chupe ha ndaikatuvéima ojapo mba'eve ha imemby onase he'õnguéma. Imemby riremĩnte peteĩ equipo oúva opáite jasýpe oñangareko hesekuéra oğuahẽ hendápe ha he'i chupe

**'MBORIAHU OHASÁVA YPYKUÉRA YAKYE
AXA RETÁYGUAKUÉRA OIKÓVA RUTÁ HŪ
REMBE'ŶPE NINGU IVAIETEREINTEMA.'**

Corte Interamericana de Derechos Humanos,
17 jasypoteĩ 2005-pe

© Amnistía Internacional

omboutaha peteĩ ambulancia ipiári, katu kóva oġuahẽ mokõi ára haguépema. Heta ára ohasa rire tasyópe ha oñemoĩ chupe suero, Balbina ojaleajey. Ha'e po imemby, katu mokõinte oikove.

Osẽ guive Corte Interamericana sentencia 2005-pe Yakye Axa rehegua, ohechaukáva mba'eíchapa ndovaléi tape ojeporúva ojejerure haġua vvy ko tetãme, INDI oñepyrũ oñeha'ã ojoguávo vvy ymaite guive oiko Hague ypykuéra, vvyjára orekóva ko'áġa pe título-gui. Katu ko'ã tapicha ojetyvyro ha ndohechakuaaséi hikuái derécho orekóva ypykuéra Yakye Axa-gua umi vvy rehe; ko'áġa meve Paraguái mburuvichakuéra nombojevýi gueteri ijyvy pe komunidadape, ha nopenái sentencia he'ívare, omandáva ombojevý jeývo ijyvy ypykuérape 13 jasypokõi 2008 mbovyve.

20 jasypoteĩ 2008, heta ñemongu'e ojapo rire ypykuéra Yakye Axa komunida, karai tetã sãmyhyhára Lugo ofirmákuri peteĩ Leirã ojapyhýva "de utilidad social" ramo 15.963 vvy ypykuéra ojeruréva, ha omanda ojepe'ávo vvy INDI-pe ġuarã ha upéi oñembojevý jeývo Yakye Axa-guakuérape. Po ára haguépe oñemoġuahẽ pe leirã irundy comisión-pe Cámara de Senadores-pe, ha oñínakuri oñehakã'i'o haġuáicha oñepyrũvo omba'apo Parlamento jasyapy 2009-pe. Katu oĩ jepy'apy oñembotapykuérõ ġuarã ko leirã ha oposición congreso guive ojokoséramo ġuarã ko tembiapo oñemboguatavahína.

Ypykuéra Yakye Axa-gua ohechauka oĩha joajúpe ojerure haġua oñehendúvo pya'etemi jerure ojapóva hikuái oñembojevýje haġua chupekuéra ijyvy tee ymaite guive oiporúva ha

Asúpe: Peteĩ techaukaha oĩva rúta hũme ohechaukáva "óga" sapy'aráicha oiko haġua 90 ogapy Yakye Axa-gua.

Yvate: Komunida Yakye Axa-guakuéra.

oñemboguata pe fondo de desarrollo comunitario Corte Interamericana omandava'ekue ojejapóvo, ikatu haġuáicha oiko jey hikuái heko ymáme ijyvykuérape. Jepéramo hetãma ohasa'asy ha Estado nopenái hesekuéra, Yakye Axa komunida osegui ilúcha puku kane'õ'yme tekojoja rekávo.

Opaite ta'ánga © Natalia Godoy, noimeiramo oje'e ambue mba'e.

'OREMBA'ÍTA OJEKUA PYPE RÚTA HŪ ÁRI JEIKO HOVATAVYHA, ROIKO'ASY, ROPERDE ORE ÑE'Ë HAMBÁ'E; KO'ÁVA OPOKO VAIVE MITĀNGUÉRARE. HA'EKUÉRA OAPRENDE HETA MBA'E VAI OIKÓVO RUTA ÁRI, PÉRUPI OHASÁRE OPAICHAGUA TAPICHA.'

José González, comunidad Sawhoyamaxa, jasybateĩ 2008-pe

'YPYKU OIKO J... HA PÉV... HA'EHA... TEE RO... HEKOV... HEKOV... MBA'E... OHÓVO... AMO G...

Corte Inter... sentencia... jasybateĩ 20...

'ROĜUAHĒRAMO TASYÓPE AKÓINTE OÑEPORANDU "MOÕGUA PIKO NDE?". ERÉRAMO NDE HA'EHA PETEĨ KOMUNIDA INDÍGENA-GUA OÑEPYRŪMA APAÑUĀI.'

Balbina Torales, comunidad Yakye Axa-gua, jasybateĩ 2008-pe

Yakye Axa ha Sawhoyamaxa komunida oikuaauka hemiandu jotopa guasu ojavova'ekue Amnistía Internacional, Tierraviva pytyvohára ñemoirume.

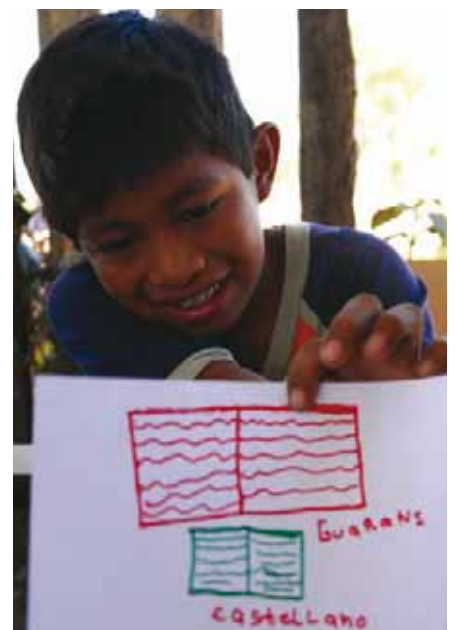
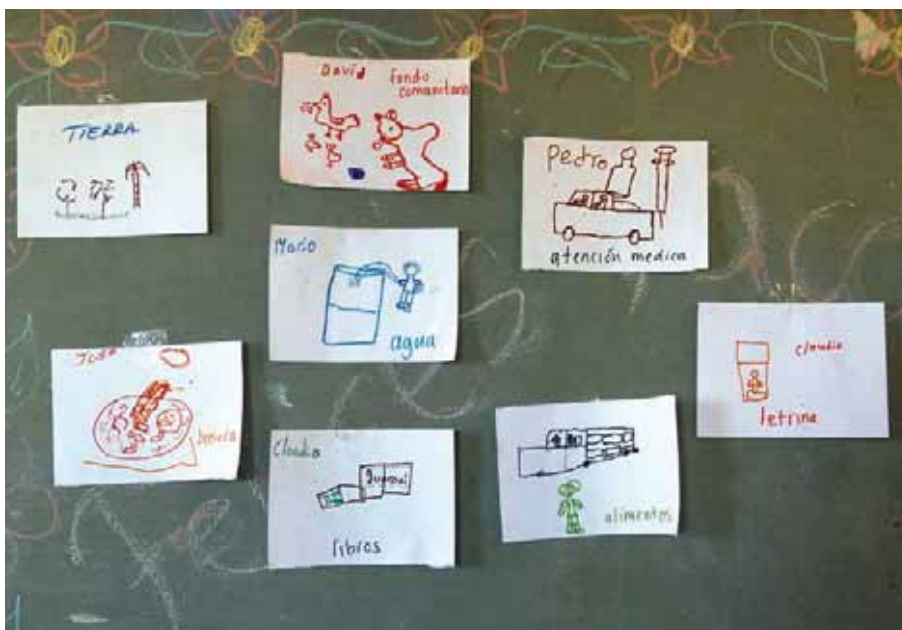

**'TEKOMBO'E NINGO TUICHA MBA'ETEREI
 IKATU HAĞUÁICHA ORE ÑEMOÑAREKUÉRA
 OÑEMBOKATUPYRY, OIPORUKUAA INTENET
 HAMBÁ'E, JAHECHÁPA NDOJEPE'ÁI CHUPEKUÉRA
 OPAICHAGUA OKĒ OJEPE'ÁVA PARAGUAJOKUÉRAPE,
 HA ANIVÉMA OJE'E YPYKUÉRA IVÝRO TÉRÃ ITAVYHA.'**

Florentin Jara, komunidad Sawhoyamaxa-gua, jasypteĩ 2008-pe

**ÉRA NINGO OJOJU HA
 EKUPYTÝPE YVY NDIVE
 A OJEHECHAKUAAVA'ERÃ
 KO'Ã TAPICHA REKO
 PYTA, IJEROVIAPY,
 ESÃ, IKATU HAĞUÁICHA
 EKUÉRA HA OPA KO'Ã
 IMBARETE HA OHASA
 ÑEMOÑAREKUÉRAPE
 OTYOVE.'**

América de Derechos Humanos,
 Yakey Axa káso rehegua,
 2005-pe

SAWHOYAMAXA

Sawhoyamaxa he'ise "tenda opa haguépema mbokaja". Ypykuéra Sawhoyamaxa ningo lengua sur térã enxet ýrõ lengua norte térã enhlet. Ijvykuéra ymaite guive oiko hague opyta kuarahyresêvo Cháko hembey'ypema. Ko'ã yvy ohasa guive privado pópe ojeity heta ka'aguy ha ojeporu vaka ñemongarurã.

Década de 1970 mbyte rupi hetaiterei Sawhoyamaxa-gua oñepyrũ ñhasã pokõi estado ryepýpe, umi rupi heta ojejahéi ha ojeporu chupekuéra tembiguáiramo. 1991–me komunida Sawhoyamaxa oñepyrũ oku'e jahechápa noñeme'ei chupekuéra léi rupi ijvykuéra tee pehêngue peteĩ opytáva yvy hérava Loma Porãme.

Omongu'e rire hikuái kuatia ojerurévo umi yvy, oñepyrũ ikomunida Sawhoyamaxa-guakuéra

omba'apóva umi fincape-pe oisu'u irokuete. Upéicha rupi oñepyrũ hikuái ova mokõi hendápe -kilómetro 16 ha Santa Elisa- opytáva ojuehegui 15 kilómetro ha oíva rúta ombojoajúva Pozo Colorado ha Concepción ári. Upépe opyta hikuái ha ko'ága rupi oiko 400 ha 500 tapicha rupi upépe.

Sawhoyamaxa–yguakuéra ningo etereíma oñembyatyse jey ijvy teépe. 2006-me, 15 ary ojerure haguépe hikuái ijvy tee oñembojevývo chupekuéra, Corte Interamericana onohẽ peteĩ sentecia ypykuéra jerure ombohováivo; upe apoukapy omandava'ekue oñembojevývo ijvykuéra tee komunida Sawhoyamaxa-yguakuérape. Heta komunidadygua ohechauka iñembyasy ohechápype mba'éichapa jepémo heta oñeha'ã hikuái ojerure haña ijvy tee ha oiporu opaichagua tape pevarã, ko'ága meve mba'evete iporãmíva chupekuéra ñuarã ndoikóihá, Corte Interamericana omohẽ rire sentecia.

'LÉI NINGO OĨ ORE LÁDO KATU NDOJEJAPÓI KO APOPYRÃ OMANDÁVA [...] PÉVA OPYTA KUATIÁPENTE. '

José González, comunidad Sawhoyamaxa,
jasyateĩ 2008-pe

Ruta ári jeiko tuicha ombojorea komunida Sawhoyamaxa guata ha ikatu omoambuepa hekokuéra yma. Techapyrãramo jahechakuaa mymbajuka rehegua, ko'áva sa'ipáma ndorekovéima rupi hikuái ijvy yma guare ha avei heta óga oñemopu'äre upe vyýpe. Upépare ko'ága rupi omymbajukáramo ogueru peteĩteĩ hógape ñuarã ha ndohupytyukavéima ambue hapichakuérape. Artesanía yma guare opapaité nungáma. Opavavete ypykuéra Sawhoyamaxa omombe'u ojepy'apyha mitákaria'y ha kuñatañguérame. Hetaiterei oĩ tapicha nomba'apóiva ha ndaikatúi mavave oñemoarandu. Mbo'ehára José González

© Natalia Godoy

**'YMA NINGO ROIKOPORĀMI YVYKUÉRAPE...
 NDAIPÓRIMI ALAMBRADO, OPAVAVE ROKU'E
 ROKU'ESEHÁICHA OÍ'ŶME APAÑUĀI.'**

Belén Galarza, Sawhoyamaxes, jasypateĩ 2008-pe

omombe'u mitäkuimba'e ha mitäkuña ndaikatuilha oñemoaranduve 14 ary ohasa rire.

Mburuvichakuéra oñemongu'emimi hikóni ikatu haġuáicha ojapo omandáva Corte Interamericana. Techapyrã oñemombe'ukuaa oñemoĩha komunidápe y ha oñemoġuahêha chupekuéra tembi'u. Katu ko'ã pytyvõ pokãpokãnte oġuahê chupekuéra ha ndohupytyĩ vera omandáva pe sentencía. Oĩramo jepe tapicha he'iva tuicha oipytyvõha chupekuéra ñeñangareko ohupytyva tesãirã Concepción-pe ha pohã umíva oñeme'áva, ko'áva sa'ieterei ha pokã pokãite ohupity hikuái. Añetehápe ñangareko oñeme'eva ypykuéra Sawhoyamaxes-guápe ndohupytyĩ, ko'ýte oĩ jave tekotevẽvai. Omanóramo tapicha ndorekóire ñangareko mba'e vaieterei; katu oñembyatypáramo opaité omanova'ekue ohechauka mba'eichaitépa ohasa ñembojke ypykuéra. Jasypakõĩ 2008 guive ha jasypateĩ 2009 peve omano potéĩ tapicha, ha umíva apytépe irundy ndohupytyĩ gueterikuri mokõĩ ary.

Ko'avahína Maximiliano Montañía Chávez, Susana Marecos, Rodrigo Marecos ha NN [ndaheraiva] García Martínez; áva omano gue'ẽ ha tyégui.

Komunida Sawhoyamaxes hatã opyrũ ko'áġa meve ojerure ha oñeme'ẽvo chupe ijyvy tee aretéma ohekáva. Oreko jeýramo ijyvy tee ymaite guive oiporúva ha hekovekuéra yma, oipe'áta chupekuéra tape amo gotyove anivéma haġua ojeko Estado rehe pytyvõrã. Eterei ningo oñembyatysejey hikuái hetaité ára isarambipa rire. Ohupity haġua hembipota oñeme'eva'erã pya'etemi chupekuéra yvy ojeruréva.

Oġuahêmbaitéma 19 jasypo 2009, ára omoĩva'ekue Corte Interamericana Paraguáipe okumpli haġua omandáva chupe. Ko'áġa meve mburuvichakuéra vaicha ndorekóĩ mba'eichapa ombojevýta ijyvykuéra komunida Sawhoyamaxes-pe; avei ndohechaukái hikuái oipotaha pe komunida oipytyvõ chupekuéra.

Asúpe: Belén Galarza, hóga oikohápe 10 hogayguakuéra ndive.

Yvate: Kamiõ peteĩ hatã ohasa komunida Sawhoyamaxes-gua rogakuéra ypy rupi, aġuiete oñembosarahágui mitãnguéra.

Komunida Yakye Axa ha Sawhoyamaxes ojeapeligra noñemoañetéĩ aja upe Corte Interamericana de Derechos Humanos omandáva, ha upevarã tuicha mba'eterei derécho yvy rehegua orekóva hikuái. Mokõive komunida oipotaiterei ko'ã mba'e, oku'e jey haġua ijehegui hekojekuéra. Katu Corte Interamericana ohechakuaa oñembojey peve chupekuéra ijyvy tekotevẽha oñeme'ẽ opa mba'e oikotevẽva hikuái ani haġua ohasa'asy, ha umíva apytépe toñemotenonde tembi'u, y ha tesãire ñangareko. Teko'asy ha tekotevẽ ojaho'iva mokõive komunidápe ohechauka mburuvichakuéra ndojapoiha Corte rembijerure nome'ẽire ko'ã mba'ente jepe chupekuéra.

'ORE YVY TEÉNTEKO ROJERURE ORE'

Komunida Yakye Axa ha Sawhoyamaxesa ojeapeligra noñemoañetéi aja upe Corte Interamericana de Derechos Humanos omandáva, ha upevará tuicha mba'eterei derécho yvy rehegua orekóva hikuái. Mokõive komunida oipotaiterei ko'ã mba'e, oku'e jey haña ijehegui hekopekuéra. Katu Corte Interamericana ohechakuaa oñembojevye peve chupekuéra ijyvy tekotevéha oñeme'ë opa mba'e oikotevéva hikuái ani haña ohasa'asy, ha umíva apytépe toñemotenonde tembi'u, y ha tesáire ñangareko. Teko'asy ha tekotevé ojaho'íva mokõive komunidápe ohechauka mburuvichakuéra ndojapoiha Corte rembijerure nome'ëire ko'ã mba'énte jepe chupekuéra.

Teko'asy ohasáva ypykuéra Yakye Axa ha Sawhoyamaxesa ohechauka mba'éichapa oiko avei ambue ypykuéra retānguéra ko tetāpyre. Katuñte ojekuaa Estado hesaraiha ypykuéragui ha mba'éichapa opoko vai hesekuéra yvy jegueroko ha ñembojára peteñetēi ha pe yvy komunitario, ko'ýte péva ojekuaa ha'ekuéra iñarandukuaa ha heko heta rupi. Gobierno pyahu ombopopejokuri jerovia ikatuneha oñehendu hembijerurekuéra yvy rehegua, katu ko'ága meve mba'evete gueteri ndojapói. Etere tekotevé oñemboguata tetā tuichakue javeve tembiapo guasu oñemyatyrōmbotávo ko'ã mba'e, Declaración de la ONU sobre los Derechos de los Pueblos Indígenas he'iháicha, ikatuvá'erā ouporā ypykuéra retāme ko Paraguáipe.

Yvate: Paulina, Belén, ijarjái ha Gladys: irundy generaciōn ko ogapygua.

Yvate akatúavo: Mbo'ehao Sawhoyamaxesa-pegua vaikuépe gueteri oí aremíma yvytuatā ombovevepa rire itécho.

YVY REHEGUA DERÉCHO 'ORE NINGO NDOROPOKOSÉI UMI GANADERO PARAGUÁJO YVY REHE, ROJERURÉNTE YVY OREMBA'ÉVA VOI, HEÑÓI HA OMANO HAGUÉPE ORE RAMÓI HA OREREÑÓI HAGUÉPE AVEI ORE.'

Venancio Flores, comunidad Yakye Axa,
jasybatei 2008-pe

Corte Interamericana, derecho internacional kuápe, omandákuri Paraguáipe ombojevývo ijyvy komunida Yakye Axa ha Sawhoyamaxesa-pe. Pevará ome'ëva'ekue mburuvichakuérape mbohapy ary, pe ára opava'ekue 13 jaspokõi 2008-pe, komunida Yakye Axa kásope; ha 19 jasyo 2009-pe komunida Sawhoyamaxesa-pe gúarā.

Corte avei ojerurembarete mburuvichakuérape omoívo viru ojejogua haña umi yvy ko'ágagua ijarakueragui, ha oheka haña avei viru jahechápa noipytyvõi komunida Yakye Axa ha Sawhoyamaxesa añakārapu'ā jey haña hikuái ohekajevýo tekokatu ijyvykuérapema. Ko'ágaita peve nahesakāi Paraguái rekuáipa ome'ëra'e viru ojapo potávo pe oñemandáva.

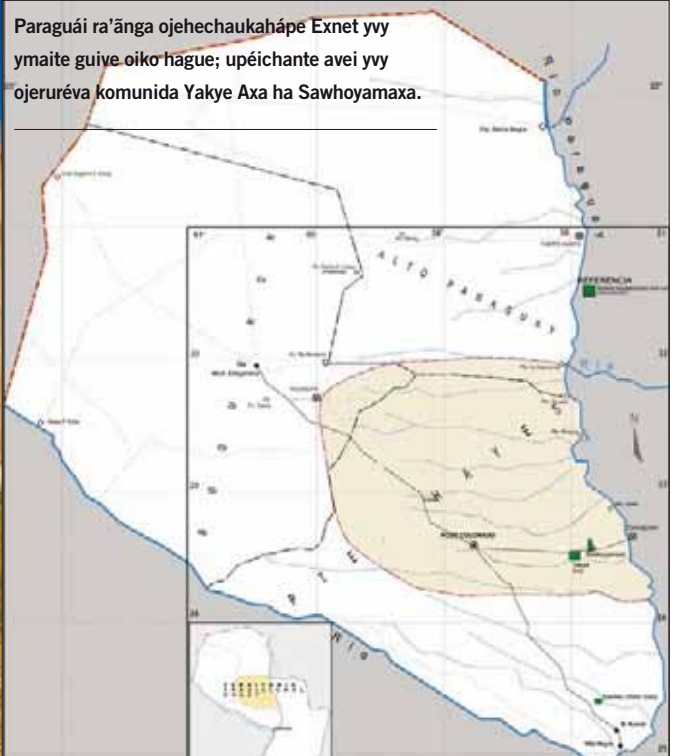
TESÁI REHEGUA DERÉCHO 'AMBULANCIA OKU'E HAÑUA ROIKOTEVÉ VIRU [...], HA NDOROREKÓIRAMO PIRAPIRE PIKO MBA'ÉICHAPA

ROGUERAHÁTA ORE RAPICHAKUÉRA HASÝVAPE? NDAIKATUMO'ÁI ROGUERAHA CHUPEKUÉRA.'

Mariana Ayala, comunidad Sawhoyamaxesa,
jasybatei 2008-pe

Komunida Yakye Axa ni Sawhoyamaxesa ndorekói mba'yругuata oraha haña táva Concepción jereregua tasyópe hapichakuérape péicha ku hasymírō. Komunida Sawhoyamaxesa kásope Corte Interamericana omboja mburuvichakuérape ikausakuéra omano hague 18 mitākuimba'e ha mitākuña noñangarekóire hesekuéra ani haña hasyvai. Corte ojerure mburuvichakuérape opa árante oñangareko haña ko'ã pehēngue rehe tesáirā ha ome'ëvo chupekuéra pohā oikotevéva. Jepémo upéicha, ko'ága meve mokõive komunidápe omano gueteri ava oí rire ñangareko nomanoiramo'áva kuri; osē guive umi sentencia 2005 ha 2006-me, oñemoñuahē marandu omano hague 27 tapicha.

Ko'ága oñeguahēkuri peteñe'eme mburuvichakuéra Concepción-gua ndive ha'ekuéra ou haña umi komunidaitépe voi oñangareko hesekuéra, anivéma haña umi komunidaygua oho amo 200 kilómetro rupi Presidente Hayes tavusúpe, otokahápe chupekuéra ohóvo oñeñangareko haña hesekuéra. Ága katu nda'opavavéi ohupyty ñangareko urgencia-pe ha avei ndohupytypái hikuái pohā ohepyme'ë'ýme hese; umi komunidaygua omba'apóva

Paraguái ra'ãnga ojehechauhápe Enxet yvy ymaite guive oiko hagüe; upéichante avei yvy ojeruréva komunida Yakyé Axa ha Sawhoyamaxa.

tesãirã voluntario ramo katu nda'ikatupyrypái ha ndorekói tembiporu oñangareko haña hapichakuérase. Hospital Regional Concepción-pegua mburuvichakuéra jepe ohechakuaa ñangareko oikuave'ëva ko'ã ypykuérape naiporãmbaiha, peteĩ ñemongeta Amnistía Internacional ojapóramo guare hendivekuéra jasybateĩ 2008-pe.

Corte Interamericana omanda Paraguáipe omoĩ haña ko'ã tapichápe letrina iporãmiva ha upéichante avei y potĩ ha hesãiva opa ára. Jepémo oñemba'apomimíkuri oñembohovái haña ko'ã tembijerure, sa'ĩ gueteri iletrina ha hi'y hikuái. Estado rérape oipytyvõva chupekuéra ko'ã mba'épe orovia ha'e ojapoha hembiaipo ipy'a porãguireínte komunida Yakyé Axa ha Sawhoyamaxa-pe. Ndorekói rupi y potĩ oikotevëva hikuái, mokõive komunidaygua oho ogueru y ky'a umi yvy ojeréva hesekuéragai. Oñemoĩramo jepe letrina noñembo'ei chupekuéra mba'éichapa oiporu ha oñangarekova'erã hese, ha upévale hetave oñembyai ha ojehejarei jey.

TEMBI'U REHEGUA DERÉCHO

Corte Interamericana avei omandava'ekue oñemoĩ haña komunida Yakyé Axa ha Sawhoyamaxa-pe tembi'u iporãva ha hetami avei ikatu hañaicha oreko michiñháicha oikotevëva oiko haña yvypóra háicha. Katu Secretaría de Emergencia Nacional (SEN) omoñuahẽ chupekuéra tembi'u pokãpokã ha omomandu'yme mavavépe. Oikuaauka haguéicha mokõvéva komunida, jasybateĩ 2008 guive jasykõi 2009 peve noñuahẽi chupekuéra tembi'u.

TEKOMBO'E REHEGUA DERÉCHO

Ndorekói rehe tembiporu oñeikotevëva ha programa ñemoarandurã ndohõire hekokuéra

'ORE ÑE'Ë NINGO OKAÑYETÉMA VOI OREHEGUI OHÓVO, HA NDAIKATUVÉIMA ROÑOMONGETA ORE YPYKUÉRA HÁICHA NI AMBUE KOMUNIDAYGUA NDIVE.'

José González, comunidad Sawhoyamaxa, jasybateĩ 2008-pe

rehe, jeyvéramo ojoko mitãkuimba'e ha mitãkuña komunida Yakyé Axa ha Sawhoyamaxa guápe ohupityvo tekombo'e rehegua derécho. Viru ojepuruva'erã oñemopu'avo mbo'ehao térã ojejogua haña tembiporu oñeikotevëva mbo'ehaópe ndohupityi vera, techapyrãramo ojehecha mbo'ehao Kilómetro 16-pegua káso; itécho omboveveva'ekue yvytuatã ha ko'ãga meve oime péicha gueteri.

Ko'ãga rupi kakuakuéra, mitãkuimba'e ha mitãkuña oñe'ë guarani. Enxet, iñe'ënguéra tee, sa'isa'ive oñe'ë; ko ñe'ë oiporuve tapichakuéra ityarõvévante. Corte Interamericana ojerurembareteva'ekue oñemyasãivo aranduka mokõi ñe'ëme komunida Yakyé Axa-pe guarã ha oñemoivo komunida Sawhoyamaxa-pe tapicha ha aranduka pevarã. Katu ndaipóri rupi óga, pojoapy ha mbo'ehára ndaikatúi uguata ko'ã mba'e. Mokõivéva komunida oikuaakava'ekue rasántema oipotaha tekombo'e oipytyvõva'erã chupekuéra omongakuaa ha omombarete haña heko ha iñe'ënguéra tee.

'AJEVY JEY VOVE CHE RÓGAPE
TENONDERĀITE AMOMBE'ÚTA
CHE KOMUNIDAYGUAQUÉRAPE
HETA KUIMBA'E HA KUÑA OPA
RUPIGUA OKO'I HAGUE TEMBIAPO
ROJAPÓVA ROMOMBE'U HAĞUA
ORE KÁSO HA ORE LÚCHA, HA
OPAVAVETE OREPYTYVŌ HAGUE.'

Gladys Benites, komunida Sawhoyamaxa-gua.

'ORE NINGO ROIKOROÍNA PARAGUÁIPE
[...] OJAPO MOKŌPA ARY ROÑORAIŔŌ
HAGUE JAHECHÁPA NDOROHUPYTYJEYŔI
ORE VYV TEE YMAITE GUIVE
ROREKÓVA. UPÉVARE ROIKOROÍNA
KO RÚTA REMBE'ÝPE TEKŌ ASY HA
TEKOTEVĒITA PA'ŪME. ROIPOTA PEĒ
AVEI PEMBOHASAMI ORÉVE PENDE PO.'

José González, comunidad Sawhoyamaxa,
jasybateĩ 2008-pe

Komunida Yakye Axa ha Sawhoyamaxa rerapeguakuéra opartisipáva
Foro Social Mundial, Belém, Brasil, jasykõi 2009-pe.

¡EKU'E!

Ehai paraguaái mburuvichakupérape ha ejerure chupekuéra:

- Ojereteri'ýre tojapo ojapova'erā ha tekotevéva omoañete hağua Corte Interamericana de Derechos Humanos ojeruréva, ha mbykyhaitépe tomojeyvy ijyvytee ymaite guive oiporúva komunida Yakye Axa ha Sawhoyamaxa-pe;
- Tomoañete ojeguerokotaha viru oñeikotevéva oñemboguata hağua tembiaporā guasu hérava desarrollo comunitario;
- Tomoañete oñembojeyv aja chupekuéra ijyvy tee, oñembojoajutaha tembiapo jahechápa ndojejapói he'iháicha pe Corte ikatu hağuaicha ko'ā pehēngue orekopa okotevéva oiko hağua, ha umíva apytépe toñemotenonde tembi'u, pohā, y potĩ porāva oje'y'u hağua ha avei opavavépe tohupyty tekombo'e;

- Tomoañete komunida Yakye Axa ha Sawhoyamaxa ha herapekuéra omba'apóvape opartisipávo opaite apopyrā ohóva hesekuéra oñemboguátavape opavave omoneĩ hağua ojejopy'ýre chupekuéra ha toñemomandu porā chupekuéra umi tembiapo oñepyrũ mboyve.

Ñemba'ejerure:

Dr. Fernando Armindo Lugo Méndez
Paraguái Retā rekuáipe, Palacio de los López,
Paraguái.

Tratamiento: Estimado Presidente

Comisión Interinstitucional

José Enrique García Ávalos
Paraguái Retā Procurador General
Procuraduría General de la República
José Berges 1007 c/Perú
Paraguái

Tratamiento: Estimado Señor Procurador General

Pehai mokõive Cámara Congreso-gua motenondehárape ha pejerure chupekuéra tomojae py'atemi Léi oipe'áva ijarakuéragui vyv ymaite guive oiporúva komunida Yakye Axa, karai tetā mburuvicha Fernando Lugo omoğuahéva'ekue Parlamento-pe jasybateĩ 2008-pe.

Honorable Cámara de Senadores Motenondehára
Sen. Enrique González Quintana
14 de Mayo y Avda. República
Paraguái

Tratamiento: Estimado Presidente de la
Honorable Cámara de Senadores

Honorable Cámara de Diputados Motenondehára
Dip. Nac. Enrique S. Buzarquis Cáceres
14 de Mayo y Avda. República
Paraguái

Tratamiento: Estimado Presidente de la
Honorable Cámara de Diputados

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

Amnesty International ningo peteĩ aty oku'ememéva, pype oĩ 2,2 millón tapicha 150 tetā ha yvypéguva, omba'apóva opa hağua yvypóra derécho rehe ñepyrũ vaieta.

Roheka ko vyv ape ári opaite tapicha, taha'e ha ha'éva ha toiko oikohápe, ohupyty opaichagua yvypóra derécho.

Ndorojekói mba'eveichagua tetā rekuáire, ideología política, ndorohekái viru ha Tupā jerovia. Ore rembiapo ohepyme'e tapicha oiva ore atype ha avei pytyvō oñemoğuahéva oréve.

Jasyapy 2009-pe
Índice: AMR 45/005/2009

Amnesty International
International Secretariat
Peter Benenson House
1 Easton Street
London WC1X 0DW
United Kingdom

www.amnesty.org